

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

گزارش نشست تخصصی با حضور:

دکتر رضوان حکیم زاده، معاون آموزش ابتدایی وزارت آموزش و پرورش

مسائل آموزش و پرورش (۲)

نگاهی به حق شهروندی کودکان از زوایای مختلف

(چالش‌های اجرایی و راهکارهای عملیاتی حقوق شهروندی کودکان در آموزش و پرورش)

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: فریفته هدایتی

- کودکان هم مانند سایر افراد از هر دو منظر متون دینی و اسناد بین المللی از حق شهروندی برخوردارند.
- کودکان باید مانند سایر گروه‌های اجتماعی از حقوق مصوب کنوانسیونهای بین‌المللی و ضمانت اجرای آنها برخوردار باشند.
- مهمترین حق کودکان در آموزش و پرورش برخورداری از عدالت آموزشی است.
- عدالت آموزشی در دو بعد دسترسی به آموزش و فرصتهای برابر یاددهی و یادگیری تحقق می‌یابد.
- در حوزه دسترسی به آموزش خوشبختانه ۹۸ درصد کودکان از حق تحصیل برخوردارند اما در حوزه فرصتهای برابر یاددهی و یادگیری هنوز تا سطح مورد انتظار فاصله زیادی وجود دارد.

■ مقدمه

کودکان در عین حال که دارای یک جسم و ذهن و فکر مستقل‌اند، وابسته به بزرگترها هستند. در اغلب موارد این بزرگترها (والدین، معلمان و مربیان و ...) هستند که برای آنها تصمیم می‌گیرند و امکانات و شرایط را آنطور که به صلاح آنها تشخیص می‌دهند برایشان رقم می‌زنند و چه بسا در این میان آنچه نادیده گرفته می‌شود علایق و نیازها و استعدادهاى کودکان است و گاه انتظارات ما فراتر از طاقت آنهاست. خانواده و نظام آموزش و پرورش در این میان مسئولیت مهمی در آگاه سازی و به رسمیت شناختن حقوق کودکان دارند.

- آیا کودکان شهروند به حساب می‌آیند و حقوق شهروندی دارند؟

- حقوق شهروندی کودکان در آموزش و پرورش شامل چه مواردی است؟

- ما در نظام آموزشی چگونه با حقوق کودکان برخورد می‌کنیم؟

اینها پرسشهایی است که سرکار خانم دکتر رضوان حکیم زاده، معاون محترم آموزش ابتدایی وزارت آموزش و پرورش پاسخگوی آنند.^۱

پژوهش خبری: حق شهروندی کودکان از منظر متون دینی چگونه است؟

دکتر رضوان حکیم زاده، معاون محترم آموزش ابتدایی وزارت آموزش و پرورش: از منظر دینی همه کودکان فارغ از هرگونه تبعیض که به رنگ و نژاد و طبقه و .. برگردد، از آن جهت که انسان و مخلوق خدا هستند از حقوق برخوردارند: چرا که انسان تنها مخلوق خداوند است که از روح خود در او دمیده (و نفخت فیه من روحی ..). و خداوند در مورد خلقت انسان چنین تعبیری در قرآن دارند که: «و لقد کرما بنی ادم...». این بنی آدم فارغ از جنبه‌های مختلف قومی و جنسیتی و اقتصادی ... است.

پژوهش خبری: آیا به حق شهروندی کودکان در اسناد بین المللی اشاره ای شده است؟

دکتر رضوان حکیم زاده، معاون محترم آموزش ابتدایی وزارت آموزش و پرورش: در اسناد بین‌المللی یونسکو و یونیسف هم بر حقوق کودکان تاکید شده و کودکان به‌عنوان شهروندان فعال به رسمیت شناخته می‌شوند. در این اسناد اشاره

^۱ پانزدهمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران تربیت شهروندی: چیستی؛ چرایی و چگونگی، دانشگاه فرهنگیان زنجان، اسفند ۱۳۹۶

می‌شود که همه کودکان باید بتوانند بر تصمیماتی که برای آنها لحاظ می‌شود و یا بر منابعی که قرار است برای آنها تخصیص داده شود اثرگذار باشند و بتوانند دانش و مهارتهایی را کسب کنند که به آنها کمک می‌کند یک شهروند فعال مسئول باشند. شهروند فعال مسئول بودن در گرو برخورداری از حق دسترسی به عدالت و حق برخورداری از زندگی عاری از هرگونه خشونت و تبعیض و یا سوء استفاده از قدرت است. چه قدرت والدینی که آنها را مجبور می‌کنند به جای مدرسه رفتن کار کنند و چه قدرت مدرسه‌ای که تکالیفی خارج از طاقتشان بر آنها تحمیل می‌کند و ... کودکان در عین حال که جسم و ذهن و فکر مستقل دارند وابسته به بزرگترها هستند. کودکان باید مانند سایر گروه‌های اجتماعی از حقوق مصوب کنوانسیونهای بین‌المللی برخوردار باشند و حتماً این کنوانسیونها برای کودکان ضمانت اجرا داشته باشد.

◆ حقوق کودکان در اسناد بین‌المللی

حقوق کودکان در اسناد بین‌المللی

- حق برخورداری از دانش و مهارت‌های یک شهروند فعال مسئول بودن
- حق اثرگذاری بر تصمیم‌گیری‌ها و اقدام‌هایی که در مورد آنها انجام می‌شود
- حق اطلاع یافتن از منابعی که باید برای کودکان تخصیص یابد
- حق دسترسی به عدالت در ابعاد مختلف
- حق برخورداری از زندگی عاری از هرگونه خشونت و تبعیض و یا سوء استفاده از قدرت

– در همین اسناد به راهکارهای عملیاتی شدن این حقوق هم پرداخته است از جمله:

- ۱- به رسمیت شناختن تولد کودکان و صدور اوراق هویتی ثبت احوال برای همه کودکان در بدو تولد که نام و ملیت و... آنها قابل شناسایی باشد. اگر کودکان این حق اولیه (اوراق هویتی) را نداشته باشند حق برخورداری از بسیاری از امکانات و فرصتها را از دست می‌دهند.
- ۲- حق توانمندی کودکان در بیان عقاید و کنترل بر تصمیم‌های خود: زیربنایش این است که بیان کردن را یاد بگیرند و این از طریق شیوه‌های تعلیم و تربیت و سبک‌های یاددهی و یادگیری و روش تربیتی والدین صورت می‌گیرد. بگذاریم بچه‌ها حرف زدن را یاد بگیرند و بدون ترس نقطه نظراتشان را بیان کنند و این حق را (سر صف و در کلاس و...) برای همه کودکان قائل باشیم نه فقط برای عده‌ای از کودکان که خوش درخشیده‌اند.
- ۳- دسترسی به اطلاعات پیشنیاز در رابطه با کودکان: تا بتوان برای بچه‌ها برنامه‌ریزی کرد. مثلاً پرونده سلامت و پرونده آموزشی برایشان تشکیل داد. اطلاعات لازم در مورد کودکان بازمانده از تحصیل نداریم سازمانهای مختلف آمارهای مختلف می‌دهند و سمن‌هایی که می‌خواهند با ما همکاری کنند چون اطلاعات ما دقیق نیست بسیاری از کارها را نمی‌توان برای کودکان انجام داد.
- ۴- حق برخورداری کودکان از اطلاعات لازم: برای بیان دیدگاه و تصمیم‌گیری اگر کودکان بخواهند. باید به آنها اطلاعات بدهیم تا یاد بگیرند نظراتشان را چگونه بیان کنند و مطمئن شوند که حرف‌هایشان شنیده می‌شود و بدانند چه تصمیمی می‌خواهیم برای آنها بگیریم. مثلاً در مورد تکالیف نوروزی اعلام کردیم که معلم‌ها تکلیف ندهند و بچه‌ها به اختیار خودشان یکی از سه فعالیت پیشنهادی (داستان نویسی، خواندن داستان، روایت کردن داستان) را انجام دهند. در این طرح تاکیدمان این بوده که حق انتخاب بچه‌ها را به رسمیت بشناسیم. آنچه در عمل اتفاق افتاد در مواردی معلم به جای دانش‌آموزان دست به انتخاب زد. این نشان می‌دهد که دانش‌آموزان از تصمیماتی که گرفته می‌شود به درستی مطلع نشده‌اند؟ کاش به جای این همه وقت صرف جلسات و ارائه اطلاعات به رؤسا و مدیران و معلمان و .. فکر کنیم که چطور

اطلاعات را به خود بچه‌ها بدهیم چون این حق آنهاست. هدف ما این است که حق کودکان رعایت شود ولی به این صورت حق آنها رعایت نمی‌شود و اطلاعات درست به آنها داده نمی‌شود.

۵- چگونگی برخورد با مسائل و مشکلاتشان را یاد بگیرند و آگاه باشند و فرایندهای دموکراتیک را یاد بگیرند.

۶- کودکان حق آموزش، حق داشتن دوران کودکی، حق شنیده شدن و دیده شدن، حق برخورداری از تعامل منصفانه، حق به رسمیت شناخته شدن، حق تحقیر نشدن، حق لحاظ شدن و حق برخورداری از سلامت، شادابی و نشاط... را دارند.

راهکارهای عملیاتی شدن حقوق کودکان

به رسمیت شناختن تولد کودکان و صدور اوراق هویتی

حق توانمندی در بیان عقاید و کنترل بر تصمیمهای خود

دسترسی به اطلاعات پیشنیاز در رابطه با کودکان

حق برخورداری از اطلاعات لازم

یادگیری و آگاهی از چگونگی برخورد با مسائل و مشکلات

آموزش فرایندهای دموکراتیک

حق آموزش

حق داشتن دوران کودکی

حق شنیده شدن و دیده شدن

حق برخورداری از تعامل منصفانه

حق به رسمیت شناخته شدن

حق تحقیر نشدن

حق برخورداری از سلامت، شادابی و نشاط

پژوهش خبری: ما در ارتباط با این حقوق کودکان چه مسئولیت‌هایی داریم؟

دکتر رضوان حکیم زاده، معاون محترم آموزش ابتدایی وزارت آموزش و پرورش :

۱- در خانواده: والدین اولین کسانی هستند که با کودک در ارتباطند و برای کودک تصمیم می‌گیرند. حق ولایت برای والدین در نظر گرفته شده ولی اگر والدین آگاه نباشند این حق تبدیل می‌شود به انتظارات بسیار بالا و نادیده گرفتن نیازها و علائق کودکان و در نهایت اینکه تصمیمات به نفع کودکان ما گرفته نخواهد شد. هر چند ممکن است کام خانواده‌ها بسیار شیرین شده باشد. در خیلی از موارد خانواده‌ها نمی‌دانند انتظاراتی که از بچه‌هایشان دارند به چه قیمتی تمام می‌شود. طوری با کودکان رفتار می‌کنند که گویی مالک آنها هستند و حق همه تصمیم‌گیری‌ها برای آنها محفوظ است. یک مسیر خطی را برای کودک تعیین و اصرار دارند که همان مسیر را طی کند یا انتظارات بسیار بالایی از کودک دارند. متأسفانه برنامه‌های صداوسیما هم به این موضوع دامن می‌زند و خانواده‌ها را به رقابت، هم‌چشمی و تفاخر براساس انبوه کتابهایی که بچه‌هایشان خوانده‌اند وامی‌دارد.

۲- در نظام آموزشی: عدالت آموزشی در دو سطح مطرح است: یکی عدالت ظاهری یا دسترسی به آموزش و دیگری عدالت واقعی یا فرصت‌های برابر یادهی و یادگیری. یکی از مهمترین افتخارات ما این است که برای ۹۸ درصد کودکان ابتدایی حق تحصیل و دسترسی به آموزش (معلم، مدرسه و آموزش) فراهم شده است، اما آیا این ۹۸ درصد به فرصتهای برابر یادهی و یادگیری و آموزش با کیفیت دسترسی دارند؟ آیا کودکی که در نقطه صفر مرزی در خاش زاهدان زندگی می‌کند با کودکی که

در منطقه یک تهران است از جهت معلم، امکانات، فضای آموزشی و... که در اختیار دارد یکی است؟ صرف نظر از پیشینه و شرایط خانوادگی شان آیا ما در مدرسه شرایط برابری برای اینها فراهم می‌کنیم؟ اگر یکسان بودند می‌توانیم بگوییم عدالت آموزشی برقرار است. البته باید حواسمان به آن دو درصدی که هنوز از این حق برخوردار نشده‌اند هم باشد.

پژوهش خبری: چالش‌های اجرایی حقوق شهروندی کودکان و آموزش و پرورش کدامند؟

دکتر رضوان حکیم زاده، معاون محترم آموزش ابتدایی وزارت آموزش و پرورش :

۱- بعنوان یک مسئول اجرایی متاسفم که بگوییم ما در دهه‌های گذشته از مسیر عدالت آموزشی انحراف پیدا کردیم و شاید خطاهای بسیار زیادی انجام دادیم. ما به بازتولید طبقات اجتماعی از طریق نظام آموزشی به بدترین شکل آن دست زده‌ایم. تصور نمی‌کنم که در هیچ جای دنیا چنین تعدد و تنوع رنگارنگی از مدارس که به شکل مستقیم با تمام طبقه-بندی‌های هوشی، اقتصادی، اجتماعی و حتی عقیدتی سروکار داشته باشند تولید شده باشد که در کشور ما تولید شده است.

۲- ما برای دختران دانش‌آموز به اندازه پسران فرصتهای آموزشی فراهم نکرده‌ایم. گرچه دختران ما در آزمون‌های بین‌المللی و عملکرد تحصیلی به رغم امکانات کمتر بسیار بهتر ظاهر شده‌اند، هنوز هم متاسفانه به ویژه در متوسطه اول و دوم، فاصله ترک تحصیل دختران از پسران خیلی زیاد است. در برخی مناطق محروم تعداد بسیار زیادی از دختران در دوره متوسطه به دلایل مختلف از جمله تعصبات ناشی از ناآگاهی خانواده‌ها از دسترسی به آموزش و ادامه تحصیل محرومند.

۳- از حقوق دیگر کودکان که جدی نگرفته‌ایم حق برچسب نخوردن است. یکی از کارهای بی‌رحمانه در حق کودکان این است که در سنی که آنها هیچ اختیاری ندارند به آنها برچسب می‌زنیم. هنگامی که آنها را بر اساس هوش از همدیگر جدا می‌کنیم و در حالیکه همه‌شان خوب هستند وادارشان می‌کنیم در آزمون بیرحمانه (آزمون تیزهوشان!) شرکت کنند. ۲۵۰ هزار نفر شرکت کنند تا از میان آنها ۱۴ هزار نفر را انتخاب کنیم. ما باورشان را نابود می‌کنیم چون براساس هوش به آنها برچسب می‌زنیم و این در حالی است که آنها از خودشان هیچ اختیاری ندارند. زمانی که ما بر اساس طبقه اقتصادی اجتماعی هم جدایشان می‌کنیم کار خوبی نمی‌کنیم و کودکان ناراحت می‌شوند ولی آن را به خودشان ربط نمی‌دهند و می‌گویند خوب در آمد خانواده من همین قدر است. اما وقتی بچه‌ها را رتبه‌بندی و فضا را رقابتی می‌کنیم، وقتی همیشه یک نفر از دفتر گج می‌آورد، زمانی که بچه‌ها در کلاس از تقسیم عادلانه نگاه مهربان معلم محروم می‌شوند و فقط کسانی که خیلی بهتر نوشته‌اند تشویق می‌شوند و ... در همه این موارد حقوق کودکان را نادیده می‌گیریم.

اگر بخواهیم کودکان را در نظام آموزشی به رسمیت بشناسیم باید:

متناسب با سنشان با آنها رفتار کنیم
انتظاراتمان واقع بینانه و متناسب با توانمندی‌هایشان باشد
در طراحی و تدوین عناصر برنامه درسی و ارزیابی‌شان به آنها حق انتخاب بدهیم.
نظرشان را بپرسیم که چگونه مدرسه و چگونه معلمی می‌خواهند. اجازه بدهیم خواسته‌هایشان را مطرح کنند و به نظرشان احترام بگذاریم.
با عجله به بزرگسالی پرتابشان نکنیم.

مثلا کودکی را در تلویزیون می‌آورند که ضربهای چند رقمی را خیلی خارق‌العاده انجام می‌دهد و بعد می‌گویند اگر چنین می‌خواهید بچه‌تان را به موسسه ما بسپارید. متاسفانه بچه‌های ما کیسه‌های پول این قبیل موسسات شده‌اند. چه کسی گفته که کودکان باید در این سن کم ضربهای چند رقمی بلد باشند. این یعنی می‌خواهیم آنها را به بزرگسالی پرتاب کنیم.

◆ چالش‌های اجرایی حقوق شهروندی کودکان و آموزش و پرورش

انحراف از مسیر عدالت
آموزشی در دهه‌های گذشته

بازتولید طبقات اجتماعی از
طریق نظام آموزشی با تعدد و
تنوع مدارس

فاصله خیلی زیاد ترک تحصیل
دختران از پسران

برچسب زدن به بچه‌ها براساس
هوش

رتبه‌بندی و ایجاد فضای رقابتی
ناسالم

اقداماتی که آموزش و پرورش در این رابطه انجام داده است:

- ۱- پیگیری حق آموزش کودکان اتباع خارجی فاقد اوراق هویتی (شامل کودکان اتباع بیگانه که مادر ایرانی داشتند) از طریق وزارت کشور و اداره اتباع خارجی و ثبت نام ۵۴۰۰ نفر از این کودکان در مدرسه‌ها در سال ۹۶.
- ۲- رشد ۱۱ درصدی ثبت نام فرزندان اتباع خارجی در سال ۹۶. امروز ۵۵۰ هزار دانش آموز اتباع (معادل چندین هزار کلاس و معلم) در کشور ما مدرسه می‌روند، بدون این که حتی یک ریال از سازمانهای بین‌المللی و یا حتی سازمان برنامه، بودجه اضافی برای این دانش‌آموزان دریافت کرده باشیم. گرچه برای پذیرش عاری از تبعیض اینها باید تلاش کنیم. زمانی که نگاه مهربان و یکسان معلم ما برای کودک اتباع مانند سایر کودکانمان بود، درست بر اساس مبانی اسلامی عمل کرده‌ایم.
- ۳- انتصاب مشاور ویژه حقوق شهروندی در وزارت آموزش و پرورش که با همکاری دستیار حقوق شهروندی برنامه‌هایی را در دست اقدام دارند.

- ۴- حذف آزمون‌های مدارس تیزهوشان. برای حذف تبعیض‌ها و پرهیز از برجسب زدن به بچه‌ها و برای اینکه جریان تربیت در ابتدایی را به قبول شدن در آزمونی که فقط مهارت‌های ریاضی و علوم بچه‌ها را می‌سنجد، تقلیل ندهیم.
- ۵- حذف پیک شادی و جایگزین کردن طرح «عید و داستان» با هدف به رسمیت شناختن حق کودکی و حق انتخاب کودکان. گرچه ممکن است در اجرا درست رعایت نکرده باشیم چون عادت کرده‌ایم که به جای بچه‌ها تصمیم بگیریم.

اقدامات آموزش و پرورش در ارتباط با حق شهروندی کودکان

- اخذ مجوز و ثبت نام ۵۴۰۰ نفر از کودکان اتباع خارجی فاقد مدارک و اوراق هویتی در مدارس
- رشد ۱۱ درصدی ثبت نام فرزندان اتباع خارجی بدون کمک از بودجه دولتی
- انتصاب مشاور ویژه حقوق شهروندی در وزارت آموزش و پرورش
- حذف آزمون‌های مدارس برتر با هدف حذف تبعیض‌ها
- حذف پیک شادی در راستای به رسمیت شناختن حق انتخاب کودکان

■ چشم انداز آینده

ما باید گام‌های خیلی زیادی بردایم. اینها در رابطه با کارهایی که باید برای به رسمیت شناختن حق کودکان انجام دهیم تقریباً هیچ هستند. در حالی که ما سعی می‌کنیم همه چیز را به بچه‌هایمان بگوییم، این بچه‌ها هستند که به ما می‌گویند زندگی درباره چه چیزی هست. لازم است همه فرهیختگان با هم برای ایجاد یک گفتمان عمومی در راستای حساس کردن مسئولین و آگاه کردن جامعه نسبت به خطرات اینگونه طبقه‌بندی که اکنون در مدارس ما اجرا می‌شود کمک کنند.

■ کلام آخر

کودکی کردن یعنی اشتباه کردن، خیال‌پردازی کردن، بازی و شادی کردن. به نظر می‌رسد ما بزرگسالان به طرز بی‌رحمانه‌ای مرزهای سرزمین کودکی را نادیده گرفته‌ایم. چه حدودی که شرع تعیین کرده و چه حدودی که عرف، قانون، اصول تعلیم و تربیت و روانشناسی تعیین کرده است. ما مرتب به سرزمینهای کودکانمان پیشروی کرده‌ایم و همه پناهگاه‌ها و خاکریزهای آنها را به نفع خود مصادره و فتح کرده‌ایم و جا دارد که نگاهی دوباره داشته باشیم و سرزمین کودکان را به آنها برگردانیم.